

Л.Н. ГУМИЛЕВ АТЫНДАҒЫ ЕУРАЗИА ҰЛТТЫҚ УНИВЕРСИТЕТІ
ЕВРАЗИЙСКИЙ НАЦИОНАЛЬНЫЙ УНИВЕРСИТЕТ ИМЕНИ Л.Н. ГУМИЛЕВА
L.N. GUMILYOV EURASIAN NATIONAL UNIVERSITY

ҚАЗАҚСТАННЫҢ ТҰРАҚТЫ
ЭКОНОМИКАЛЫҚ ДАМУ МОДЕЛІН ҚҰРУ
ЖАҒДАЙЫНДАҒЫ ҚАРЖЫ ЖҮЙЕСІ

ФИНАНСОВАЯ СИСТЕМА В УСЛОВИЯХ
СОЗДАНИЯ МОДЕЛИ
УСТОЙЧИВОГО ЭКОНОМИЧЕСКОГО
РАЗВИТИЯ КАЗАХСТАНА

THE FINANCIAL SYSTEM IN
THE CONTEXT OF CREATING A MODEL
OF SUSTAINABLE ECONOMIC
DEVELOPMENT OF KAZAKHSTAN

АСТАНА
ASTANA
2024

*Посвящается юбилею - 80-летию
Искаковой Загиры Дуйсембаевны*

***ИСКАКОВА ЗАГИРА ДУЙСЕМБАЕВНА
ISKAKOVA ZAGIRA DUYSEMBAYEVNA***

***ЭКОНОМИКА ҒЫЛЫМДАРЫНЫҢ ДОКТОРЫ, ПРОФЕССОР
ДОКТОР ЭКОНОМИЧЕСКИХ НАУК, ПРОФЕССОР
DOCTOR OF ECONOMIC SCIENCES, PROFESSOR***

**ҚАЗАҚСТАН РЕСПУБЛИКАСЫ ҒЫЛЫМ ЖӘНЕ ЖОҒАРЫ БІЛІМ МИНИСТРЛІГІ
Л.Н.ГУМИЛЕВ АТЫНДАҒЫ ЕУРАЗИЯ ҰЛТТЫҚ УНИВЕРСИТЕТІ**

**МИНИСТЕРСТВО НАУКИ И ВЫСШЕГО ОБРАЗОВАНИЯ РЕСПУБЛИКИ
КАЗАХСТАН
ЕВРАЗИЙСКИЙ НАЦИОНАЛЬНЫЙ УНИВЕРСИТЕТ ИМЕНИ Л.Н. ГУМИЛЕВА
THE MINISTRY OF SCIENCE AND HIGHER EDUCATION OF THE REPUBLIC OF
KAZAKHSTAN
L.N. GUMILYOV EURASIAN NATIONAL UNIVERSITY**

**«ҚАЗАҚСТАННЫҢ ТҰРАҚТЫ ЭКОНОМИКАЛЫҚ ДАМУ МОДЕЛІН ҚҰРУ
ЖАҒДАЙЫНДАҒЫ ҚАРЖЫ ЖҮЙЕСІ»
Халықаралық ғылыми-тәжірибелік конференциясының
МАТЕРИАЛДАРДЫҢ ЖИНАҒЫ**

**СБОРНИК МАТЕРИАЛОВ
Международной научно-практической конференции
«ФИНАНСОВАЯ СИСТЕМА В УСЛОВИЯХ СОЗДАНИЯ МОДЕЛИ УСТОЙЧИ-
ВОГО ЭКОНОМИЧЕСКОГО РАЗВИТИЯ КАЗАХСТАНА»**

**COLLECTION OF REPORTS
of the International scientific and practical conference
«THE FINANCIAL SYSTEM IN THE CONTEXT OF CREATING A MODEL
OF SUSTAINABLE ECONOMIC DEVELOPMENT OF KAZAKHSTAN»**

АСТАНА, 2024
ASTANA, 2024

УДК 336 (574)
ББК 65.261 (5Каз)
Қ 18

Редакциялық алқа:

Мақыш С.Б. - Л.Н. Гумилев атындағы ЕҰУ Басқарма мүшесі – академиялық мәселелер жөніндегі проректоры

Жағыпарова А.О. - Экономика факультетінің деканы

Ажмухамедова А.А. - Экономика факультеті деканының ғылыми жұмыстар жөніндегі орынбасары

Мажитов Д.М. - «Қаржы» кафедрасының профессоры

Бұлақбай Ж.М. - «Қаржы» кафедрасының меңгерушісі

Майдырова А.Б. - «Экономика және кәсіпкерлік» кафедрасының меңгерушісі

Сембиева Л.М. - «Мемлекеттік аудит» кафедрасының меңгерушісі

Аманова Г.Д. - «Есеп және талдау» кафедрасының меңгерушісі

Мухияева Д.М. - «Менеджмент» кафедрасының меңгерушісі

Искаков Б.М. - «Тұран-Астана» университетінің «Іскерлік басқару» кафедрасының профессоры

Қ 18 «ҚАЗАҚСТАННЫҢ ТҰРАҚТЫ ЭКОНОМИКАЛЫҚ ДАМУ МОДЕЛІН ҚҰРУ ЖАҒДАЙЫНДАҒЫ ҚАРЖЫ ЖҮЙЕСІ» халықаралық ғылыми-тәжірибелік конференциясы= Международная научно-практическая конференция «ФИНАНСОВАЯ СИСТЕМА В УСЛОВИЯХ СОЗДАНИЯ МОДЕЛИ УСТОЙЧИВОГО ЭКОНОМИЧЕСКОГО РАЗВИТИЯ КАЗАХСТАНА»= International scientific and practical conference «THE FINANCIAL SYSTEM IN THE CONTEXT OF CREATING A MODEL OF SUSTAINABLE ECONOMIC DEVELOPMENT OF KAZAKHSTAN» – Астана: ИП «Булатов А.Ж.» – 572 б.(с.) - қазақша, орысша, ағылшынша.

ISBN 978-601-337-934-0

«ҚАЗАҚСТАННЫҢ ТҰРАҚТЫ ЭКОНОМИКАЛЫҚ ДАМУ МОДЕЛІН ҚҰРУ ЖАҒДАЙЫНДАҒЫ ҚАРЖЫ ЖҮЙЕСІ» атты халықаралық ғылыми-тәжірибелік конференция материалдарының жинағында жас ғалымдар, докторанттар, магистранттар мен студенттер жүргізген өзекті және проблемалық мәселелерді қамтитын авторлық зерттеулері берілген. Басылым студенттерге, магистранттарға, докторанттарға, сонымен қатар қазіргі ғылымның өзекті мәселелерімен айналысатын оқырман қауымға арналған.

В сборнике материалов международной научно-практической конференции, на тему «ФИНАНСОВАЯ СИСТЕМА В УСЛОВИЯХ СОЗДАНИЯ МОДЕЛИ УСТОЙЧИВОГО ЭКОНОМИЧЕСКОГО РАЗВИТИЯ КАЗАХСТАНА» представлены результаты авторских исследований по актуальным и проблемным вопросам, проведенных молодыми учеными, докторантами, магистрантами и студентами. Издание предназначено для студентов, магистрантов, докторантов, а также для широкого круга читателей, занимающихся актуальными проблемами современной науки.

The collection of materials of the international scientific and practical conference on the topic «THE FINANCIAL SYSTEM IN THE CONTEXT OF CREATING A MODEL OF SUSTAINABLE ECONOMIC DEVELOPMENT OF KAZAKHSTAN» presents the results of original research on topical and problematic issues conducted by young scientists, doctoral students, master degree students and undergraduates. The publication is intended for undergraduates, master and doctoral students, as well as for a wide range of readers studying current problems of modern science.

УДК 336 (574)
ББК 65.261 (5Каз)

ISBN 978-601-337-934-0

© Л.Н. Гумилев атындағы ұлттық университеті, 2024
© Евразийский национальный университет им. Л.Н.Гумилева, 2024
© L.N. Gumilyov Eurasian National University, 2024

5. «Цифрлық Қазақстан» мемлекеттік бағдарламасын / Қазақстан Республикасы нормативтік құқықтық актілерінің ақпараттық құқықтық жүйесін бекіту туралы Қазақстан Республикасы Үкіметінің 2017 жылғы 12 желтоқсандағы 827 қаулысы. Электрондық ресурс. – URL: <https://adilet.zan.kz/kaz/docs/P1700000827>
6. Стратегия развития счетного комитета по контролю за исполнением Республиканского бюджета на 2021 – 2025 годы [электронный ресурс]. – URL: <https://www.gov.kz/memleket/entities/esepp/documents/details/230772?lang=ru>
7. Цифрлық Қазақстан мемлекеттік бағдарламасы. Digital Kazakhstan ресми сайты. [Электрондық ресурс]. – URL: <http://www.digitalkz.kz>
8. Данные аналитиков международной консалтинговой компании Frost & Sullivan. <https://www.frost.com/news/press-releases/к-2022-году-объем-мирового-рынка-технолог/>
9. «Мемлекеттік аудит және қаржылық бақылау туралы» Қазақстан Республикасының 2015 жылғы 12 қарашадағы № 392-V заңы [электронный ресурс]. – URL: <https://adilet.zan.kz/kaz/docs/Z1500000392>
10. Искусственный интеллект: подготовка к будущему аудита <https://intosaijournal.org/artificial-intelligence-preparing-for-the-future-of-audit/>
11. Международный журнал Государственного аудита «Аудит алгоритмов машинного обучения» 2021-42. С.40 https://www.intosai.org/fileadmin/downloads/about_us/IJGA_Issues/2021/
12. "Ақпараттық Қазақстан - 2020" 2013-2020 жылдарға арналған мемлекеттік бағдарламасын бекіту туралы" Қазақстан Республикасы Президентінің 08.01.2013 жылғы №464 Жарлығы / Қазақстан Республикасы нормативтік құқықтық актілерінің ақпараттық құқықтық жүйесі. Электрондық ресурс. – URL: <https://adilet.zan.kz/kz>

УДК 657.6

ҚАРЖЫЛЫҚ ЕСЕПТІЛІК АҚПАРАТЫНЫҢ БАСҚАРУ ШЕШІМДЕРІН ҚАБЫЛДАУҒА ӘСЕРІ

Асанбек С.Д.

asanbek.sagi@gmail.com

магистрант, Л.Н.Гумилев атындағы ЕҰУ КЕАҚ, Астана қ., Қазақстан

Молдашбаева Л.П.

askar_96_96@mail.ru

э.ғ.к., қауымд. профессор, Л.Н.Гумилев атындағы ЕҰУ КЕАҚ
Астана қ., Қазақстан

Андатпа. Бұл зерттеу қазақстандық ұйымдар үшін қаржылық есептіліктің маңыздылығын бағалайды және оның басқарушылық шешімдер қабылдауға әсерін зерттейді. Президенттің инвестициялық ахуалды және қаржылық тұрақтылықты жақсарту жөніндегі басымдықтары үшін тақырыптың өзектілігін атап көрсете отырып, әдістеме статистикалық деректерді талдауды, әдебиеттерге шолуды және Дүниежүзілік банктің "кредит алу" санатындағы Қазақстанның рейтингін бағалауды қамтиды. Нәтижелер компанияның кірістері, шығыстары және жалпы қызметінің нәтижелері туралы ақпарат берудегі қаржылық есептіліктің маңызды рөлін көрсетеді. Қаржылық есептілік ағымдағы қызметті бағалауға көмектесіп қана қоймайды, сонымен қатар нарыққа шығу, өнімді әзірлеу, қызметтерді сатып алу және енгізу сияқты стратегиялық шешімдер қабылдауға негіз болады.

Кілт сөздер – қаржылық есептілік, менеджмент, стратегиялық шешімдер, инвестиция, басқару шешімдері, қаржылық шешімдер, есеп стандарттары, қаржылық жағдай.

Аннотация. В этом исследовании оценивается значимость финансовой отчетности для казахстанских организаций и исследуется ее влияние на принятие управленческих решений. Подчеркивая актуальность темы для приоритетов Президента по улучшению инвестиционного климата и финансовой стабильности, методология включает анализ статистических данных, обзор литературы и оценку рейтинга Казахстана в категории "Получение кредита" Всемирного банка. Полученные результаты подчеркивают важнейшую роль финансовой отчетности в предоставлении информации о доходах, расходах и результатах деятельности компании в целом. Финансовая отчетность не только помогает оценить текущую деятельность, но и служит основой для стратегических решений, включая выход на рынок, разработку продукта, приобретения и внедрение услуг.

Ключевые слова - финансовая отчетность, менеджмент, стратегические решения, инвестиции, управленческие решения, финансовые решения, стандарты бухгалтерского учета, финансовое положение.

Abstract. *This research assesses the significance of financial reporting for Kazakh organizations and explores its impact on management decision-making. Emphasizing the relevance of the topic to the President's priorities of enhancing the investment climate and financial stability, the methodology involves statistical data analysis, literature review, and assessing Kazakhstan's rating in the World Bank's "Getting a Loan" category. Findings underscore the critical role of financial reporting in providing insights into income, expenses, and overall company performance. Financial statements not only aid in evaluating current operations but also serve as a foundation for strategic decisions, including market entry, product development, acquisitions, and service implementations.*

Key words - financial reporting, management, strategic decisions, investment, management decisions, financial decisions, accounting standards, financial situation.

Президент Қасым-Жомарт Тоқаев таяудағы мәлімдемесінде Қазақстандағы экономикалық өсім мен модернизацияға жәрдемдесу маңыздылығын атап өтті. Ол осы мақсаттарға қол жеткізудің негізгі факторларының бірі қаржылық есеп берудің сапасы мен ашықтығын арттыру екенін атап өтті. Атап айтқанда, ол «қаржылық есеп беру бизнес үшін негізделген шешімдер қабылдау, инвестиция тарту және жаһандық нарықта бәсекелесу үшін өте маңызды» деп мәлімдеді[1].

Президенттің экономикалық өсу мен бәсекеге қабілеттілік үшін қаржылық есеп берудің маңыздылығына ерекше мән бергенін ескере отырып, қаржылық есеп беру ақпаратының Қазақстандағы басқару шешімдерін қабылдауға әсерін зерттеу маңызды өзекті тақырып екені анық. Қазіргі уақытта Қазақстандағы менеджерлер қаржылық есептілік ақпаратын қалай пайдаланып жатқанын және бұл ақпараттың ықтимал артықшылықтары мен шектеулерін түсіну арқылы біз елдің экономикалық даму мақсаттарын қолдайтын саясат пен тәжірибені ақпараттандыруға көмектесе аламыз.

Қазақстандағы қаржылық есеп беру ақпаратының басқару шешімдерін қабылдауға әсерін қарастыру өте маңызды. Себебі елдегі қаржылық есеп берудің қазіргі жағдайын зерттей отырып және менеджерлер бұл ақпаратты өздерінің шешім қабылдау процесін ақпараттандыру үшін қалай пайдаланып жатқанын талдай отырып, біз қаржылық есептіліктің Қазақстандағы экономикалық өсуді және жаңғыртуды қолдаудағы рөлін тереңірек түсінуге үлес қосамыз.

Қаржылық есеп берудегі ақпараттардың басшылыққа шешім қабылдаудағы рөлін қарастыру үшін алдымен Қазақстандағы қаржылық есеп берудің ағымдағы жай-күйін, соның ішінде тиісті заңдар мен ережелерді қарастыру және қолданыстағы құрылымдағы кез келген олқылықтарды немесе қиындықтарды анықтап алуымыз қажет. Келесі кезекте Қазақстандағы менеджерлердің қаржылық есеп ақпаратын өздерінің шешім қабылдауын хабардар ету үшін қалай пайдаланатынын зерттеу және шешімдердің әртүрлі түрлері үшін бұл ақпараттың артықшылықтары мен шектеулеріне мән беру керек. Табыстылық, өсу және бәсекеге қабілеттілік сияқты факторларды қоса алғанда, қаржылық есеп беру ақпаратының Қазақстандағы бизнес нәтижелеріне қалай әсер ететіндігін қарастырамыз. Басқару шешімдерін қабылдауға, экономикалық өсуге және жаңғыртуға жақсырақ қолдау көрсету үшін Қазақстандағы қаржылық есеп беру тәжірибесін қалай жақсартуға болатыны туралы нұсқаларды ұсынуымыз қажет.

Қарастырып отырған сұрақтар мен мәселелер Қазақстандағы басқару шешімдерін қабылдауда қаржылық есеп беру ақпаратының рөлін жан-жақты және нюансты түсінуді қамтамасыз етуге және осы контексте бұл ақпаратты қалай жақсырақ пайдалануға болатыны туралы практикалық ұсыныстарды анықтауға арналған. Сұрақтарға жауап алу арқылы және мәселелердің оң шешімін ұсыну арқылы Қазақстанда қаржылық есептілік ақпаратын пайдалануды арттырудың тиімді стратегиялары мен саясатын әзірлеуге және сайып келгенде елдегі кәсіпорындар мен ұйымдардың өсуі мен дамуына қолдау көрсетуге ықпал ете аламыз.

Қаржылық есеп деректері кәсіпорынның жағдайы туралы хабар береді. Дүниежүзілік банктің «Doing Business» есебінде дүние жүзіндегі елдердегі бизнес ортаның жыл сайынғы бағасы берілген. Талдаудың негізгі бағыттарының бірі несие алудың қарапайымдылығын және бизнеске қолжетімді несие ақпаратының тереңдігін өлшейтін «Несие алу» санаты болып табылады.

Соңғы есеп бойынша, Қазақстан «Несие алу» санатында 190 елдің ішінде 25-ші орында тұр. Бұл рейтинг елде басқару шешімдерін қабылдау кезінде қаржылық есептілік ақпаратын

пайдалануды қолдайтын салыстырмалы түрде күшті қаржылық инфрақұрылым бар екенін көрсетеді. Сондай-ақ баяндамада Қазақстанның соңғы жылдары несиелік ақпараттық жүйелерді нығайтқан және несие алу рәсімдерін жеңілдететін реформалардың арқасында бұл салада айтарлықтай жетістіктерге жеткені атап өтілген.

Кесте 1. «Doing Business» есебіндегі елдердің тізімі[2]

	Елдер	№1	№2	№3	№4	№5	№6	№7	№8	№9	№10
	2								0	1	2
1	Жаңа Зеландия	1	7	48	2	1	3	9	63	23	36
2	Сингапур	4	5	19	21	37	3	7	47	1	27
3	Гонконг	5	1	3	51	37	7	2	29	31	45
4	Дания	45	4	21	11	48	28	8	1	14	6
5	Оңтүстік Корея	33	12	2	40	67	25	21	36	2	11
25	Қазақстан	22	37	67	24	25	7	64	105	4	42
26	Исландия	64	72	16	16	94	28	42	53	33	12

Жоғарыдағы кестеде көрсеткендей, бұл рейтинг 10 көрсеткіш бойынша бағаланады. Бірінші көрсеткіш «Кәсіпорындарды тіркеу» деп аталады және онда компанияны тіркеуге кеткен шығындарды, уақытты, ақшалай қаражатты көрсетеді. Бұл көрсеткіш бойынша бірінші орындағы Жаңа Зеландия 1-ге тең, ал Қазақстанда 22-ге тең. Екінші «Құрылысқа рұқсат алу» көрсеткішінде лицензия, рұқсаттар, хабарламалар мен инспекцияларды және басқа барлық құжаттарды, қойма салуға кеткен шығындарды қамтиды. Қазақстан 37-ге тең. «Электр желілеріне қосылу» үшінші көрсеткіші ғимаратты электрмен жабдықтау жүйесіне қосудағы процедуралар мен инфрақұрылымды ұлғайтуды көрсетеді. Қазақстан бұл көрсеткіш бойынша 67-ге тең. «Меншікті тіркеу» көрсеткішінде мүлікті тіркеу үшін қажетті рәсімдер мен ресми шығындарды бағалайды және Қазақстан 24-ке тең. Бесінші «Несиелеу», несиелік ақпараттардың қаншалықты қолжетімділігін бағалау бойынша Қазақстанда 25-ке тең. Алтыншы «Инвесторларды қорғау» көрсеткіші директорлардың жауапкершілігін, акционерлердің мәмілеге әсерін, инвесторлардың мүдделерін қарастырады. Қазақстан бұл көрсеткіш бойынша 7-ге тең. Жетінші «Салық салу» көрсеткіші салықтар мөлшері, оны төлеуге немесе ұстап қалуға кеткен уақытты қарастырады және Қазақстан 64 ұпай алды. «Халықаралық сауда» сегізінші көрсеткіші бойынша Қазақстанға 105-ке тең және ол импорт, экспортқа арналған тауарларды қарастырады. Тоғызыншы «Келісімшарттардың орындалуын қамтамасыз ету» көрсеткішінде келісімшарттар талаптарының орындалуын бағалайды, Қазақстан бұл көрсеткіш бойынша 4-ке ие. Соңғы оныншы көрсеткіш «Төлем қабілетсіздігін шешу» деп аталады. Бұл көрсеткіш фирманың банкроттық кезде көтеретін уақыт пен қаржылық шығындарын қарастырады. Қазақстан 42-ге ие.

Бұл ақпарат менің зерттеу тақырыбыма қатысты, себебі ол басқару шешімдерін қабылдауда осы ақпаратты пайдалануды қолдауы мүмкін Қазақстанда қаржылық есеп беру үшін берік негіз бар екенін көрсетеді. Елдің «Несие алу» санатында салыстырмалы түрде жоғары орынға ие болуы да Қазақстандағы бизнестің шешім қабылдау үдерісінде әлеуетті түрде пайдаланылуы мүмкін несиелік ақпараттың салыстырмалы түрде терең пулына қолжетімділігін көрсетеді.

Қазіргі уақытта Қазақстандағы менеджерлер қаржылық есеп ақпаратын қалай пайдаланып жатқанын және бұл ақпараттың ықтимал артықшылықтары мен шектеулерін түсіну арқылы сіздің зерттеулеріңіз елдің экономикалық даму мақсаттарын қолдайтын саясат пен тәжірибені ақпараттандыруға көмектесе алады. Сонымен қатар, менің зерттеулерім Қазақстанның экономикалық өсімі мен модернизациясын қолдаудағы қаржылық есептіліктің рөлін тереңірек түсінуге ықпал ете алады.

Қаржылық есеп беру ақпаратының басқару шешімдерін қабылдауға әсері ғалымдар мен практиктер арасында үлкен қызығушылық пен пікірталас тақырыбы болды. Көптеген авторлар

бұл тақырып бойынша әртүрлі көзқарастарды білдірді, кейбіреулер қаржылық есеп беру ақпараты басқару шешімдерін қабылдауға айтарлықтай әсер етеді деп санайды, ал басқалары әсер шектеулі немесе тіпті болмауы мүмкін деп болжайды.

Қаржылық есеп беру ақпараты басқару шешімдерін қабылдауға айтарлықтай әсер етеді деген идеяны қолдайтын авторлардың бірі - Патрисия Дечоу [2]. Дечоу өзінің «Бухгалтерлік табыс пен ақша ағыны фирма қызметінің көрсеткіштері ретінде: Бухгалтерлік есептеулердің рөлі» атты мақаласында бухгалтерлік табыс пен ақша ағыны фирма қызметінің маңызды көрсеткіштері болып табылады және стратегиялық шешімдер қабылдау үшін менеджерлер кеңінен қолданылады деп тұжырымдайды.

Керісінше, басқа автор Уильям Х. Бивер қаржылық есеп беру ақпараты басқару шешімдерін қабылдауға шектеулі әсер етуі мүмкін деп болжайды. Бивер өзінің «Қаржылық есеп беру: бухгалтерлік революция» деген мақаласында қаржылық есеп берулер көбінесе күрделі және түсіндіру қиын болатынын, ал менеджерлер шешім қабылдағанда әрқашан бұл ақпаратқа сүйене бермейтінін айтады[3].

Біздің пікіріміз бойынша Дечоудың айтқанымен келісеміз, ал Бивердің пікіріне қосылмайтын жерлеріміз бар. Бухгалтерлік табыс пен ақша ағыны фирманың қаржылық жағдайын көрсетеді, қаржылық жағдайға қарай басшылық та соған сәйкес шешім қабылдайды. Ақша ағыны деректерінде қандай қызметтен көп табыс табады немесе төмен, соны бақылауға болады. Бивердің қаржылық есеп беру күрделі деген сөзімен келіспейміз. Себебі менеджерлер қаржылық есептіліктің тым болмағанда кірістері мен шығыстарына байланысты ақпараттармен таныс болуы керек деп есептейміз.

Есептік ақпараттың басқару шешімдеріне әсері тақырыбы Ресей мен Қазақстанның көптеген зерттеушілерінің назарын аударды. Әрбір автор бұл тақырып бойынша әртүрлі көзқарастарды білдірді, кейбіреулері есеп беру ақпараты басқару шешімдерін қабылдауға айтарлықтай әсер етеді деп санайды, ал басқалары бұл әсер шектеулі немесе тіпті болмауы мүмкін деп болжайды.

Есеп беру ақпараты басқару шешімдерін қабылдауға айтарлықтай әсер етеді деген пікірді қолдайтын авторлардың бірі Ирина Голдфарб. Голдфарб өзінің «Корпоративтік басқару және компанияның ашықтығы» атты мақаласында есеп беру ақпараты басқарушылық шешімдер қабылдаудың маңызды құралы болып табылады және есеп берудің ашықтығы компанияларға жақсы нәтижелерге қол жеткізуге мүмкіндік береді деп дәлелдейді[3].

Голдфарбтың есеп берудің ашықтығы компанияға жақсы нәтижеге қол жеткізуге мүмкіндік береді деген сөзімен келісеміз. Өйткені есеп берудің қолжетімділігі инвесторларға, клиенттерге тиімді деп ойлаймыз.

Виктор Гамазин мен Лариса Манакова «Кірістер мен шығыстар туралы есеп беру: Ресейдегі шындықтар мен перспективалар» мақаласында басқару шешімдерін қабылдауға есеп берудегі ақпараттың әсері шектеулі болуы мүмкін деп санайды. Олар есеп беру ақпараты әрқашан жеткілікті дәл болмауы мүмкін және шешім қабылдауға әсер ететін өрескел асыра бағалануы немесе төмен бағалануы мүмкін екенін айтады[4].

Гамазин мен Манакованың ақпараттың әсері шектеулі болуы мүмкін дейді, біз бұл пікірмен жартылай келісеміз. Яғни, ақпараттың әсері барлық шешімдерге жеткілікті түрде әсер етеді деп айта алмаймыз, кейбір шешімдерге қаржылық есептіліктің әсері жеткілікті болмауы да мүмкін.

Сонымен бірге, Айнұр Абдылдаева мен Алина Абдылдаева «Есептік ақпараттың басқару персоналының қаржылық шешімдеріне әсерін талдау» атты мақаласында есеп беру ақпаратының басқарушылық шешім қабылдауға әсері осы ақпараттың сапасына байланысты екенін айтады. Абдылдаева мен Әбділдаевтың пікірінше, жоғары сапалы есеп беру ақпараты менеджерлерге компанияның қаржылық жағдайы туралы құнды түсініктер беріп, негізделген шешімдер қабылдауға көмектеседі[4].

Қазақстандық ғалымдар А.Әбдікерімова мен Ғ.Құсайыновтың қаржылық есеп беру сапасы мен Қазақстандағы корпоративтік басқару деңгейі арасындағы байланысты зерттеген зерттеуі. Авторлар қаржылық есеп беру сапасы мен корпоративтік басқару тиімділігі арасында оң корреляция бар екенін анықтап, қаржылық есеп беру ақпараты ұйымдарда тиімді шешім қабылдауды жеңілдетуде маңызды рөл атқара алады деп болжайды[5].

Ресейлік ғалымдар Н.Гордеева мен О.Иванова жүргізген тағы бір зерттеу қаржылық есеп беру ақпараты мен корпоративтік инвестициялық шешімдер арасындағы байланысты зерттеді. Авторлар қаржылық есептілік ақпараты корпоративтік менеджерлердің шешім қабылдау

үдерісінде маңызды фактор болып табылатынын және қаржылық есеп беру ақпаратының сапасы мен сенімділігі инвестициялық шешімдердің сәттілігі үшін шешуші рөл атқаратынын анықтады[5].

Жалпы алғанда, осы және басқа зерттеулер қаржылық есеп беру ақпараты Қазақстанда да, халықаралық деңгейде де басқару шешімдерін қабылдауда маңызды рөл атқарады деп болжайды. Ұйымдардың шешім қабылдау процестерін хабардар ету үшін қаржылық есеп беру ақпаратын тиімді пайдалану қабілеті олардың жұмысына және ұзақ мерзімді табысына айтарлықтай әсер етуі мүмкін. Осылайша, осы тақырыпты одан әрі зерттеу бухгалтерлік есеп және қаржы саласының үздіксіз өсуі мен дамуы үшін өте маңызды.

Тақырыпқа қатысты статистикалық мәліметтердің бірі – Қазақстанның Дүниежүзілік банктің «Doing Business» есебінің «Несие алу» санатындағы рейтингі, онда ол 190 елдің ішінде 25-ші орын алады. Бұл елде шешім қабылдау кезінде қаржылық есептілік ақпаратын пайдалануды қолдайтын салыстырмалы түрде күшті қаржылық инфрақұрылым бар екенін көрсетеді.

Х.Айер, П.М.Дж.Реккерс және М.К.Видерхолт сияқты халықаралық ғалымдар қаржылық есеп беру ақпараты басқару шешімдерін қабылдау үшін маңызды ақпарат болып табылады деп тұжырымдайды. Ресейлік ғалымдар Н.Гордеева мен О.Иванова қаржылық есеп беру ақпараты корпоративтік инвестициялық шешімдер қабылдауда маңызды фактор болып табылатынын және бұл ақпараттың сенімділігі инвестициялық шешімдердің сәттілігі үшін шешуші маңызы бар екенін анықтады. Қазақстандық ғалымдар А.Әбдікерімова мен Ғ.Құсайынов Қазақстандағы қаржылық есеп беру сапасы мен корпоративтік басқару тиімділігі арасында оң корреляция бар екенін анықтады.

Ұйымдардың қаржылық есептілік ақпаратын тиімді пайдалану қабілеті олардың жұмысына және ұзақ мерзімді табысына айтарлықтай әсер етуі мүмкін. Сондықтан шешім қабылдау үшін қаржылық есептілік ақпаратының маңыздылығын түсіну Қазақстандағы ұйымдар үшін, сондай-ақ жалпы есеп пен қаржы саласын дамыту үшін өте маңызды.

Зерттеулер жасай отырып, қаржылық есептіліктің басқарушылық шешімдерге, бизнестің болашағына қалай әсер ететіндігіне көз жеткіздік. Алайда Қазақстанда қаржылық есеп беру ақпаратының басқару шешімдерін қабылдауға әсері тақырыбы шешуді қажет ететін бірнеше әлеуетті мәселелермен бетпе-бет келеді. Сол мәселелердің бірі - бухгалтерлік есеп стандарттарының күрделілігі.

Қазақстанда компаниялар Қаржылық есептіліктің халықаралық стандарттарын да, күрделі және арнайы білімді қажет ететін бухгалтерлік есептің ұлттық стандарттарын да сақтауы тиіс. Ал бұл кейбір шағын компаниялар үшін қиындықтар тудыруы мүмкін. Біріншіден, егжей-тегжейлі және мамандандырылған білімді қажет ететін күрделі қаржылық операциялары бар компаниялар үшін уақыт пен күш жігерді көп талап етеді.

Екіншіден, компанияларға бухгалтерлік есептің күрделі стандарттарын сақтауға көмектесу үшін арнайы бағдарламаға инвестиция салу немесе сырттан кеңесшілерді жалдау қажет болуы мүмкін. Бұл компанияны үлкен шығындарға әкелуі мүмкін. Күрделі бухгалтерлік есеп стандарттары көбінесе қаржылық есептілікте ақпараттарды тереңірек көрсетуді талап етеді, ол инвесторлар немесе басқа мүдделі тараптарға қаржылық жағдайды түсінуді қиындатуы мүмкін.

Осы мәселені шешу үшін Қазақстандағы басқару шешімдерін қабылдауды қолдауда қаржылық есеп беру ақпаратының тиімділігін зерттеу үшін қосымша зерттеулер қажет. Бұл зерттеу қаржылық есеп беру ақпаратының сапасы мен сенімділігін, қаржылық есеп беру ақпаратының әртүрлі мүдделі тараптар үшін қолжетімділігін және қаржылық есептілік ақпаратын пайдалануға мәдени және тілдік кедергілердің әсерін зерттеуі керек. Бұл мәселелерді шешу шешім қабылдау құралы ретінде қаржылық есептілік ақпаратының тиімділігін арттырып, Қазақстандағы бухгалтерлік есеп пен қаржы саласының дамуына ықпал ете алады.

Тұтастай алғанда, бухгалтерлік есептің күрделі стандарттары Қаржылық есептілікті қалыптастыруда компаниялар үшін айтарлықтай қиындықтар тудыруы мүмкін. Компаниялар осы стандарттарды сақтау және қаржылық есептіліктің барлық қолданыстағы стандарттар мен ережелерге дәлдігін, толықтығын және сәйкестігін қамтамасыз ету үшін қажетті тәжірибеге, ресурстарға және ішкі бақылау тетіктеріне ие болуы керек.

Осы мәселені шешудің жолдарын қарастырамыз.

Біріншіден, кадрларды даярлауға және біліктілігін арттыруға инвестиция жасау қажет. Ол қызметкерлерге күрделі бухгалтерлік есеп стандарттарын және олардың нақты рөлдері мен міндеттеріне қалай қолданылатынын жақсырақ түсінуге көмектеседі. Ол қаржылық есептіліктегі қателер мен сәйкессіздіктерді азайтуы мүмкін. Қызметкерлер бухгалтерлік есеп пен қаржылық

есеп беру стандарттарын тереңірек түсінген кезде, олар компанияға және оның мүдделі тараптарына пайда әкелетін шешімдер қабылдауға мүмкіндік береді. Қызметкерлердің біліктілігін арттыру олардың стандарттар мен ережелердегі өзгерістер туралы үнемі хабардар болуға көмектеседі, сол арқылы жаңа талаптардың орындалады. Бұл өз кезегінде компания үшін тек жақсылық әкеледі.

Екінші бір жолы – сырттан кеңесшілерді тарту. Әдетте сыртқы кеңесшілер өз саласының мамандары болып табылады және күрделі бухгалтерлік есеп стандарттарымен тәжірибелері мол. Сыртқы кеңесшілер қаржылық есептілікті дайындау кезінде бейтарап көзқарас ұсына алады. Дегенмен, сыртқы кеңесшілерді жалдаудың артықшылықтары мен қатар кемшілік тұстарын да есепке алған жөн. Сыртқы кеңесшілерді жалдаудың бағасы жоғары, әсіресе шағын және орта бизнес үшін қымбатқа түсуі мүмкін. Сыртқы кеңесшілер компанияның ішкі саясаты мен мәдениетімен таныс болмағандықтан, ішкі топтармен жұмыс жасау барысында қиындықтар тудыруы мүмкін.

Ішкі бақылаудың сенімді жүйесін енгізу бухгалтерлік есептің күрделі стандарттарына және олардың қаржылық есептілікте дайындауға әсеріне байланысты мәселелерді шешудің тиімді әдісінің бірі. Ішкі бақылау механизмдері қателер мен сәйкессіздіктер қаупін азайта отырып, қаржылық есептілікті дәл және сенімді дайындауға көмектеседі. Ішкі бақылау жүйесі стандарттағы ережелер мен талаптардың уақытылы орындалуын қамтамасыз ете отырып, айыппұлдан сақтап қалады.

Қаржылық есептіліктің халықаралық тәжірибесіне назар аударатын болсақ, АҚШ стандарттарына сәйкес қаржылық есептіліктің пайда туралы есеп бөлімі екі формада жасалады: бір сатылы және көп сатылы. Бір сатылы форма қарапайымдылығымен ерекшеленеді. Онда барлық кірістер мен шығыстар бөлек топтастырылады, ал олардың айырмашылықтары таза пайда болады. Біздің ойымызша, бұл форма басшылыққа шешім қабылдау кезінде нақты кірістер мен шығыстар туралы ақпараттарды пайдалану кезінде жеңіл болады. Пайда мен залал туралы есептіліктегі кейбір ақпараттар барлық адамға түсінікті бола бермейді[5].

Көп сатылы форма күрделілеу және тиісті кірістер мен шығыстарды байланыстыра отырып, таза кірісті дәйекті есептеу болып табылады. Пайда туралы деректер есепке алу саясатын өзгертудің жалпыланған әсерінің нәтижесінде енгізілгеннен кейін пайда мен залал туралы есеп таза пайданың мөлшерін анықтайды, содан соң бір акцияға шаққандағы таза пайда туралы ақпарат жасалады. Егер осы ақпараттар қажет болса, екінші форманы пайдаланады.

Қорытындылай келе, қаржылық есеп беру ақпаратының Қазақстандағы басқару шешімдерін қабылдауға ықпалын және осы контексте кездесетін қиындықтарды қарастырдық. Нәтижелер қаржылық есеп беру ақпараты шешім қабылдау үшін құнды құрал бола алатынымен, оның толық әлеуетін жүзеге асыру үшін сапаға, қолжетімділікке және мәдени кедергілерге қатысты елеулі қиындықтар бар екенін көрсетеді.

Осы міндеттерді шешу үшін Қазақстан бухгалтерлік есеп мамандары үшін білім беру және оқыту бағдарламаларына инвестиция салуды, қаржылық есептілік ақпаратын таратудың балама арналарын зерттеуді және қаржылық ақпаратты қазақ және орыс тілдеріне аударуды қоса алғанда, шетелдік тәжірибе мен озық тәжірибені пайдалана алады.

Осы міндеттерді шешу арқылы Қазақстан қаржылық есептілік ақпаратының сапасы мен сенімділігін арттыра алады, оның барлық мүдделі тараптар үшін қолжетімділігін қамтамасыз ете алады және тиімді шешім қабылдауды қолдай алады. Бұл сайып келгенде Қазақстандағы кәсіпорындар мен ұйымдардың өсуіне және дамуына ықпал етіп, ел экономикасын кеңірек нығайтуға ықпал ете алады.

Пайдаланылған әдебиеттер

1. Президент жолдауы - <https://www.akorda.kz/ru/addresses>
2. <https://nonews.co/directory/lists/countries/doing-business>
3. Попова Л.А. Бухгалтерский учет на предприятии. Учебное пособие – Караганда, 2021.– 174с. Автор
4. 4. Радостовец В.К. и др. Бухгалтерский учет на предприятии. Издание 6 доп. и перераб. - Алматы: Центраудит, 2020 г.
5. Швецова О. В. Сравнительная характеристика российских и зарубежных подходов к формированию информации о финансовых результатах в отчетности / О. В. Швецова // Аудит и финансовый анализ. — 2023. — № 4. — С. 101–104.